

הרב יהודה הלוי עמיחי

פתיחת דלת באמצעים אלקטרוניים

הצגת הבעיה

ישנו מנגנון אלקטרוני המותקן בדלתות ומבוסס על מתח חשמלי. כרטיס אלקטרוני גורם להפסקת המתח, ובעקבות כך המגנט בגוף הדלת משתחרר ואפשר לפתוח אותה. כאשר יוציאו את הכרטיס יחזור המתח, והדלת תחזור להיות מגנט שאי אפשר לפותחו.¹ האם מותר להשתמש בכרטיס כזה בשבת?

נושא החיישנים נידון מעל דפי גיליונות 'אמונת עתיך',² בתחילה במאמר הרב אלי רייף שליט"א, ואחריו במכתב של הרב נחום אליעזר רבינוביץ שליט"א ובתגובות של הרב ישראל רוזן ז"ל ולהבהחל"ח הרב יעקב אריאל שליט"א.

מסקנת דברי הרב רייף הייתה שיש להתיר הפעלת מכשירים אלו בשבת, אע"פ שבגין פעולה זו נפתחת דלת. באותו דיון הובאה השגתו של הרב רוזן זצ"ל על פסיקה זו, ובה הסביר שבפעולה אלקטרונית זו יש איסור דרבנן, ואין להקל אלא 'לצורך', כגון לשימוש צבאי או רפואי. דברי הרב רוזן זצ"ל הורחבו בספרו 'בחצוצרות בית ד' ³ מכיוון ששאלה זו (באופנים שונים) בוודאי תעסיק את עולם ההלכה בשנים הקרובות, אמרתי: אשנה פרק זה. ויהיו הדברים לעילוי נשמת הרב ישראל רוזן זצ"ל ששילב בין עולם התורה ובין הטכנולוגיה המתקדמת.

א. 'מתקן כלי'

תחילה יש להבהיר שאין בתהליך זה פעולות של הבערה וגחלת של אש; הפעולות כולן הן אלקטרו-מגנטיות, ומבוססות על אותות ותשדורות אלקטרוניות של קורא הכרטיס ועל העברת המידע לדלת (שתפסיק את פעולת המגנט שבדלת). אולם עדיין יש לשאול: האם הדבר מותר בשבת וביום טוב?

1. הפירוט הטכני של שיטת פתיחת הדלתות מתואר באריכות מרובה במאמרו של הרב אלי רייף שליט"א, אמונת עתיך 112 (תשע"ו), עמ' 113.
2. ראה הרב אלי רייף, 'שימוש בדלתות מגנטיות ובכרטיס זיהוי דיגיטלי', אמונת עתיך 112 (תשע"ו), עמ' 113-123; מכתב הרב רבינוביץ, שם עמ' 124-126; תגובת הרב רוזן, שם עמ' 127-128; תגובת הרב יעקב אריאל, שם, עמ' 129; תגובת הרב אלי רייף, אמונת עתיך 113 (תשע"ז), עמ' 141; תגובת פרופ' אביעזרי פרנקל, שם, עמ' 142; תגובת הרב יעקב אריאל, שם עמ' 143; תגובת הרב ישראל רוזן, אמונת עתיך 114 (תשע"ז), עמ' 130.
3. בחצוצרות בית ה', עמ' 153-205.

נדון תחילה בנושא זה מבלי לגעת בשאלת החשמל והאלקטרוניקה, אלא בעצם הפיכת הברזל למגנט בשבת (כדי שיוכלו לפתוח את הדלת).

ה'שלחן ערוך' (או"ח סי' שלח סעי' ג) כתב שמותר לכוון מערב שבת שעון המשמיע קול, גם אם ישמיע קולו בשבת. יסוד הדבר שהכול יודעים שהוא מופעל מערב שבת, ואע"פ שישמיע קול – הדבר מותר. מקור דברי ה'שלחן ערוך' הוא בספר 'האגור' (סי' תקיט) שהביא בשם אביו שהתירו את מתיחת השעון וכיוונו בערב שבת. משמע שאסור להפעיל את השעון בשבת עצמה.

ה'משנה ברורה' (סי' שלח, ס"ק טו) כתב:

ולהכינו מבע"י – אבל בשבת לא מיבעיא דאם עמד דאסור להכינו שילך ואפילו רק בנענוע חוט הברזל שמתנענע ויש בזה איסור תורה לכמה פוסקים דהוי בכלל תיקון מנא. אלא אפילו בעודו הולך אסור ג"כ למשוך המשקלות (או בטאשי"ן אוה"ר חוט המושך הגלגלים) שלא יפסוק הלוכו. אם לא לצורך חולה הצריך לכך יש להתיר להעריכו בעודו הולך אם בקושי למצוא אינו יהודי לזה, וע"י אינו יהודי יש להתיר להעריכו לצורך חולה אפילו כשנפסק הילוכו (אחרונים). ודע עוד דאותן מורי שעות (שקורין טאשי"ן אוה"ר) שרגיל לפעמים כשעומד ונפסק מהלוכו הוא מנענעו במקצת וחוזר להלוכו צריך ליזהר שלא לנענעו בשבת:

מלשון ה'משנה ברורה' עולה שיש אומרים שבחידוש הפעלת השעון יש איסור תורה של 'מתקן מנא', וכוונתו לדברי ה'חיי אדם'⁴, וכן משמע מהרמב"ם⁵ אבל מלשון ה'משנה ברורה' שכתב 'לכמה פוסקים' משמע שהוא סובר שהאיסור הוא רק מדרבנן. אף שב'משנה ברורה' כתב לאסור מתיחת שעון, ב'שער הציון'⁶ הזכיר את דעת ה'פנים מאירות'⁷ שהתיר למתוח את קפיץ השעון. יסוד ההיתר נובע מהשוואה שערך ה'פנים מאירות' בין דין השעון לדין כוס של פרקים שהתירו להרכיבה ולפרקה בשבת אם היא רפויה, ולא יבואו לתקוע בה.⁸ לדעתו ההיתר של מיטה או כוס של פרקים הוא אפילו אם חלקי הכוס מופרדים וכעת, בגלל מעשיו, יתחברו הפרקים זה לזה. בכל אופן אם החיבור לא יהיה בתקיעה אלא ברפיון, התירו. גם בשעון אין כאן הרכבה מחודשת של הכלי והשימוש נעשה במתיחת הקפיץ, ועל כן פעולה זו מותרת בשבת. ה'משנה ברורה' פסק כדעות החולקים על ה'פנים מאירות' וסוברים שאין לדמות דין שעון למיטה וכוס של פרקים. נשאלת השאלה מהי נקודת החילוק בין שעון שאסרו ובין מיטה וכוס של פרקים שהתירו הרכבתן.

4. חיי אדם, הלכות שבת, כלל מד סעי' יט.
5. רמב"ם, הל' שבת פכ"ג ה"ד.
6. משנה ברורה, שם, שער הציון, אות טו.
7. פנים מאירות, ח"ב סי' קכג.
8. שו"ע, או"ח סי' שיג סעי' ו.

ב. פעולה יוצרת כלי

ה'פרי מגדים' (אשל אברהם, סי' שח אות עח)⁹ כתב:

בשו"ת פנים מאירות ח"ב קכג מתיר לטלטל זייגר של כסף וגם להעמיד ולמשוך השלשלת בשבת מתיר כמו מטה רפויה יע"ש, ועסי' רנ"ב ס"ה ושל"ט ס"ג, משמע בשבת אסור לערכו ולמשוך השלשלת ומשמע איסור תורה דאל"כ אין לדמות לרחיים יע"ש. ואפשר דל"ד למטה רפויה וכדו', שזה אין כלי כלל בלא המשכה והוה כמכה בפטיש או מדרבנן אסור כמודד בשבת וע"י עכו"ם אפשר להקל, גם לחולה הצריך לכך אפשר להתיר על ידי ישראל באפשר.

נראה להסביר את חילוקו של ה'פרי מגדים' שבמיטה וכוס הכלי עצמו נמצא בעולם, אלא שיש פרקים מסביבו המאפשרים את השימוש הרגיל בו, לדוגמה כוס שמורכבת מחלקים: כלי הקיבול – הכוס, הרגלית ותחתית הרגלית מצויים. כמו כן במיטה, יש המשכב עצמו ויש הרגליים והמסגרת. התירו לחבר את הכלים הללו (ללא תקיעה), מכיוון שהכלים עצמם, כלומר המיטה והכוס, מצויים, ואילו החלקים האחרים אינם עיקר הדבר, לכן אין בחיבורם משום 'מתקן מנא'.¹⁰ לעומת זאת בשעון בלא פעולת הקפיץ, הכלי אינו מתפקד כלל, ורק בגלל הקפיץ נעשה דבר חדש, ולכן הדבר אסור. יסוד דברי ה'פרי מגדים' יובנו על פי דברי הריטב"א¹¹ שמסביר מדוע מותר לתת יין או חומץ בשופר ולשפר את השופר, וכתב שכל דבר שאינו מעכב, אין בו איסור של 'מתקן כלי'. השופר ראוי לתקיעה, אלא שיש בו שאריות רוק וכדו' שמפריעות לתקיעה. על כן מותר להסירן בעזרת החומץ. לעומת זאת, הגעלה או טבילה של כלי אסורות בשבת או ביום טוב, מכיוון שאין אפשרות להשתמש בכלים בלא פעולת ההגעלה או הטבילה, ולכן הרי זה כ'מתקן מנא'.¹²

נראה שגם ה'פרי מגדים' יודה שאם ניקח קפיץ ונכווץ אותו, ובעקבות כך הדלת תיסגר – אין זה כלי חדש, הקפיץ רק עוזר לדלת להיסגר. אבל מתיחה של הקפיץ בשעון יוצרת כעת שעון. זו יצירה חדשה וכלי חדש. נראה שגם לפי ה'פרי מגדים' כאשר השעון עובד והוא רק מוסיף מתיחת קפיץ, אין זה 'מתקן כלי' בשבת, שהרי השעון עובד. על כן דייק ה'פרי מגדים' שאסור לכוון את השעון בשבת, וכן כתב ה'משנה ברורה' שאם השעון נעצר, אין להפעילו מחדש.

לפי הסבר זה כל פעולה חיצונית שיש לעשות כדי שהכלי ישמש לתפקידו מוגדרת כתיקון כלי. איסור זה הוא מדאורייתא לחלק מהפוסקים. לעומת זאת ה'פנים מאירות' סבר שאמנם כעת השעון מושבת, אבל מהלך השעון אינו יצירה חדשה, מכיוון שהכול

9. הובא בשער הציון, שם ס"ק טו.

10. עי' מאירי, שבת מז ע"א.

11. ריטב"א, ר"ה לג ע"א ד"ה ואם רוצה.

12. לעניין טבילת כלים בשבת, השו"ע, או"ח סי' שכג סעי' ז, הביא בכך מחלוקת, והסביר הביאור הלכה, שם ד"ה מתר להטביל, שהדעות המתירות סוברות שכיוון שאפשר מדין תורה להשתמש בכלי לא טבול והאוכל שבתוכו לכו"ע לא נאסר, א"כ הכלי מוגדר כבר כלי ולכן מותר להטבילו. לעומת זאת הראשונים והאחרונים האוסרים טבילת כלים בשבת סוברים שכיוון שלא ממלא את כל ייעודו, א"כ יש בכך משום מתקן כלי בשבת.

נמצא בפנינו ואין כאן אלא סידור חלקי דברים נפרדים. ה'משנה ברורה' הכריע כדעת ה'פרי מגדים' שיש בכך איסור תורה לחלק מהפוסקים, אבל נראה שלהלכה הסכים שהאיסור הוא רק מדרבנן.

ג. שינוי בכלי עצמו

לפי מה שהגדרנו, שכל הפעלת כלי חדש (שעון) יש בה איסור של מתקן מנא, יש לדון אם האיסור הוא בגלל עצם מתיחת הקפיץ שבכך השתנה הכלי, או שמא בגלל שנוצר כלי חדש אפילו שלא נעשה כל שינוי בכלי. הרב קוק זצ"ל (אורח משפט, סי' קלד) סבור שמתקן מנא מצריך שינוי בכלי עצמו, וזו לשונו:

דלא מצאנו קשר לתיקון כלי כ"א כשעושין איזה פעולה של שינוי בעצם האיברים של הכלי, כמו למשל במטה מהודקת, או אפילו בשעון לדעת האוסרים, שבתחילה היה הקו המושך מתוח, ועתה נתכפל ע"י המשיכה ויש לו תמונה אחרת, וע"י שינוי שעשה בתמונה של הכלי נתחדשה הפעולה, דבר זה יש מקום להכניסו בכלל תיקון כלי.

לפי הסבר זה אם אין שינוי בכלי עצמו, אין מושג של 'תיקון מנא', ועל פי זה אסר מתיחת שעון בשבת, אבל התיר ביום טוב משאבת המים שחום הנר מפעיל אותה.¹³ סבת ההיתר היא שאין שינוי במשאבה בעקבות פעולתו, אלא החום מפעיל את המשאבה, ואין זה 'תיקון כלי'. וזו לשונו (שם):

אבל מ"מ יכולים אנו לדון ק"ו, שאפילו לפי מה שאנו נוהגין להחמיר בשעון כדברי החולקים על הפמ"א, מ"מ די לנו חידושם זה שנקרא תיקון כלי בזמן שניכר איזה שינוי בעצם הכלי ותבניתו, מה שא"כ במכונת המשאבים שהכל עומד במתכונתו, אלא שלחידוש התנועה צריכים כח החום, אין אנו מוצאים כלל שיהא נחשב תיקון כלי.

לפי הסבר זה נראה שבמשאבה עצמה לא נעשתה כל פעולה, אלא ההנעה של המים נוצרת מחום הנר, ועל כן התיר משאבה זו ביו"ט, ובשעון אסרו משום שהחוט של מתיחת השעון משתנה – הוא מתארך או מתקצר, ולכן זה כמתקן מנא.

יסוד זה שצריך שינוי בכלי הוא תמוה מאוד, דמנא לן שצריך שיהיה שינוי בכלי? האם שעון שיש לו חוט אסור למתוח אותו, כיוון שהחוט של השעון כעת השתנה והוא כפול, אבל שעון שאין לו חוט כלל מותר למתוח אותו, כיוון שאין כאן שינוי בכלי עצמו? עוד יש להוסיף ולשאול על דברי הרב קוק זצ"ל מדברי הרמב"ם¹⁴ שאסר להניח בנקב החבית עלה של הדס כדי שיקלח את היין מפני שהוא נראה כעושה מרזב. כאן אין שינוי בעלה עצמו, אלא הנחתו במקום הנקב יוצרת מרזב, גם ללא שינוי בצורת הכלי עצמו.

13. הנר הודלק מערב יום טוב, ולכן לא הייתה שאלת נולד.

14. רמב"ם, הל' שבת פכ"ג ה"ו.

נראה שיש שני סוגי מתקן כלי: א) כאשר עושים שינוי בכלי עצמו, הרי זה 'מתקן מנא', ויש הסוברים שאיסור זה הוא מדאורייתא, כיוון שהפעולה נראית כיצירת כלי חדש. ב) אין שינוי בכלי עצמו, אבל נוצרה אפשרות שימוש שונה, והרי זה אסור, אבל אין כאן איסור תורה אלא איסור דרבנן. יש לכלול בסוג השני של 'מתקן מנא' הטבלת כלים¹⁵ וכן הפרשת תרומות ומעשרות בשבת.¹⁶

העולה שבשעון ייתכן שיש שינוי בכלי עצמו (מתיחת הקפיץ) וכן יש שינוי בשימוש בכלי עצמו שכעת הוא דבר חדש.

בנידון דידן הכנסת הכרטיס וקריאתו על ידי קורא הכרטיסים אינן נובעות ממתח חשמלי, אבל נוצרת כאן פעולת שידור נתונים בזרמים נמוכים מאוד. לכן אין זה שינוי הנראה בכלי ולא ייחשב כ'מתקן מנא' האסור מדין תורה להרבה ראשונים. מאידך גיסא יש לדון על עצם יצירת השדה המגנטי שמאפשר פתיחת הדלת וסגירתה.

ד. יצירת שדה מגנטי וביטולו

נאמר בגמרא (ביצה כב ע"ב):

אמר רב יהודה: [המניח בשמים] על גבי גחלת – אסור [דאיכא מכבה ומבעיר], על גבי חרס – מותר. ורבה אמר: על גבי חרס נמי אסור, משום דקא מוליד ריחא. רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו: סחופי כסא אשיראי ביומא טבא – אסור. מאי טעמא – משום דקמוליד ריחא. ומאי שנא ממוללו ומריח בו, וקוטמו ומריח בו? – התם – ריחא מיהא איתא, ואוסופי הוא דקא מוסיף ריחא. הכא – אולודי הוא דקמוליד ריחא. רבא אמר: על גבי גחלת נמי מותר, מידי דהוה אבשרא אגומרי.

ומפרש רש"י על אתר:

על גבי גחלת אסור – דאיכא מכבה ומבעיר. **על גבי חרס** – שהסיקו. **מותר** – דכבוי ליכא, והבערה נמי על ידי שינוי היא כלאחר יד, וליכא איסורא דאורייתא. **דקמוליד ריחא** – שנכנס בחרס, שלא היה בו ריח, ואסור מדרבנן, שהמוליד דבר חדש קרוב הוא לעושה מלאכה חדשה. **סחופי כסא אשיראי** – לכפות כוס מבושם על השיראים של מלבוש, להכניס בהן ריח הבושם שבכוס. **אסור** – דקא מוליד ריח בשיראים.

הגמרא דנה אם מותר להניח לבונה (עשבי ריח) על גבי חרס שהוסק. לדעת רב יהודה – מותר, ואילו רבה אסר, משום שמוליד ריח בחרס. הרמב"ם¹⁷ הכריע שאסור ל'גמר' (לפזר בשמים) את הבית ואת הכלים, וה'מגיד משנה' מסביר שהרמב"ם פסק כדעת רבה שיש איסור לגרום לבגד להריח.¹⁸ וכן פסק הרמ"א¹⁹ שאסור להניח כוס עם בשמים על גבי

15. לדעת הרמב"ם, הל' שבת פכ"ג ה"ח.

16. רמב"ם, שם ה"ט.

17. רמב"ם, הל' יום טוב פ"ד ה"ו.

18. עיין ראשון לציון, ביצה כב ע"א, שחולק על המגיד משנה בהסבר דעת הרמב"ם.

19. רמ"א, או"ח סי' תקיא סעי' ד.

בגד, מפני שהוא 'מוליד ריח' בבגד.²⁰ מכאן נראה שאם אדם נותן תכונה מיוחדת לכלי מסוים, אפילו שאין זה דבר האסור בשבת ויו"ט, כדוגמת נתינת ריח בבגד, מכל מקום עצם העובדה שנוסף בבגד ריח שלא היה קיים לפני כן – נחשב להיות 'מוליד' ואסור מדרבנן.

הט"ז²¹ כתב שראה קהילות שבשבת ויום הכיפורים נותנות ריח במים לנטילת ידי הכהנים, אך לדעתו לא טוב הן עושות, ויש בכך איסור. לא רק בישום המים אסור בשבת, אלא אפילו אם נתנו את הריח הטוב בערב שבת, אסור לכהנים ליטול ידיהם ממים אלו, כיוון שהם נותנים ריח טוב בידיהם בשבת ויו"ט. וכן כתב ה'מגן אברהם'²² ו'הלכות קטנות'²³ שאסור לרחוץ פנים וידיים במי ורדים משום 'מוליד ריח' בשיער. לעומת זאת כתב ה'חכם צבי'²⁴ שלא גזרו על 'מוליד' בבשר אדם ובאוכלים, כדין שאין צביעה באוכלים, ולכן מותר לתת ריח במים ובגוף האדם, והוא הדין לעניין 'מוליד ריח' שלא גזרו במשקים ובגוף האדם.²⁵ בגינת ורדים²⁶ האריך וחילק בין הדברים: אמנם אסור בשבת ויום טוב לתת ריח במים שמיועדים לנטילת ידי הכהנים, מכיוון שמכוונים לתת ריח טוב במים, אבל הכהנים יכולים ליטול ידיהם במים מבושמים ולתת אותם על פניהם וזקנם, מכיוון שהם אינם מתכוונים לתת ריח טוב בפנים ובידיים. נוסף על כך, הריח אינו מתקיים. ב'כף החיים'²⁷ סיכם להלכה שהכול תלוי בכוונתו: אם נתן ריח באוכל ובמשקים כדי למתק אותם ולא לתת בהם ריח, או אם שופך את הבשמים לתוך ידו כדי לברך את הכהן בברכת כהנים ולא כדי לתת ריח ביד, הרי זה מותר. אבל אם הוא מתכוון לתת ריח במים או בידיים – הרי זה אסור.²⁸

העולה שגוזרים ואוסרים לגרום לבגד שיריח משום 'עושה כלי', ויש שאסרו גם לתת ריח במים אם מתכוונים לכך.

לאור הנ"ל יש לדון בנידון דידן שאם מתכוון בעת הוצאת הכרטיס והחזרת המתח לכך שהמגנט שבדלת יחזור לתפקודו, אף על פי שאיננו ניכר מבחינה חיצונית בדבר עצמו, הדבר אסור. ונראה שכך הדין גם להפך: אם מבטלים את פעולת המגנט, כדי שהלשונית תשתחרר ותפתח הדלת – הרי זה 'תיקון כלי' שלא נאסר כאמור מדין תורה אלא מגזרת חכמים. כן ראיתי ב'מערכי לב'²⁹ שכתב לעניין לקיחת ברזל והפיכתו למגנט שיש בכך איסור 'מוליד' כנראה מדברי ה'בית יצחק'³⁰ אף על פי שאין בכך איסור של 'מתקן מנא' מן התורה.

20. מהדיון להלן נראה שגם הספרדים נקטו שיש איסור מגמר ריח בשבת ויו"ט.

21. ט"ז, או"ח סי' תקיא ס"ק ח.

22. מגן אברהם, סי' תקיא ס"ק יא.

23. שו"ת הלכות קטנות, ח"ב סי' כ.

24. חכם צבי, סי' צב.

25. ע"ע בחידושי החת"ס, שבת עד ע"א; שו"ת מהרא"ש, סי' טו אות ג.

26. גינת ורדים, או"ח כלל ג אות טז.

27. כף החיים, או"ח סי' קכה אות מד.

28. כף החיים, שם, לא התייחס כלל לשאלה אם מתקיים או לא.

29. מערכי לב, עמ' כו.

30. שו"ת בית יצחק, ח"ב סי' לא.

ה. איסור מוליד בדבר העומד לפרוק

ב'מנחת שלמה'³¹ העלה שאנו פוסקים כדעת השלחן ערוך שמתחת שיעון בשבת אסורה משום 'מתקן כלי'. וכמו כן כתב תחילה שעשיית מגנט נחשבת להיות כ'מתקן כלי' והביא ראיות לכך, אולם לאחר מכן כתב סברה שונה, וזו לשונו:

אבל נראה דכיון שאיסור מוליד הוא רק מפני שנראה כעושה דבר חדש, לכן מסתבר דדוקא אם באמת נעשה דבר חדש כמו הוצאת אש שהניצוץ היוצא הוא לגמרי דבר חדש, או אפי' ריסוק שלג שאף גם זה נראה ממש כדבר חדש שמתחלה היה שלג ועכשיו מים, לכן שפיר אסור בכל ענין, משא"כ בהיהא דסחופי כסא אשיראי דמה שנראה כדבר חדש הוא רק מפני השינוי שהבגד נשתנה והתחיל פתאום ליתן ריח, בכה"ג נראה דאפשר שרק בדבר שאינו מיוחד לריח אז שפיר נראה כדבר חדש ואסור, משא"כ אם הבגד מיוחד ועומד לכך אפשר דבכה"ג אין זה נראה כלל כדבר חדש.

מדברי ה'מנחת שלמה' למדים שבפעולה שלא גורמת לשינוי בחפץ עצמו והחפץ מיועד לכך ויעשה הרבה פעמים ביום, אין כאן יצירת דבר חדש ועל כן לא נחשב להיות כ'מוליד' ו'תקוני מנא'. הוא משווה דין עשיית המגנט שנעשה לזמן קצר לדין כוס של פרקים, שאינה חשובה לעשיית כלי ומותרת, וזו לשונו בהמשך:

משא"כ בדבר שהזרם מתחדש בו ונפסק ק' פעמים ביום מהיכ"ת נימא שנראה כדבר חדש, וכיון שכן גם כאן המגנטיות והתנדודות והולכת הקול לא דבר חדש הוא כלל כיון שכל זה נעשה בכלים שעומדים ומיוחדים לכך, ולכן כמו שהחזרת מטה רפויה אינה חשובה כעשיית כלי הואיל וכך תשמישה תדיר, כמו כן גם לענין מוליד אם רגילים תמיד להוליד ולחזור ולהוליד אותו דבר עצמו שכבר נולד קודם וכך הוא תשמישו תדיר נראה דלא שייך בו כלל איסור מוליד.

יסוד זה להבחין בין דבר שעומד ומוכן לפעולתו לעיתים רחוקות כגון מתיחת שיעון שאסורה, לבין שדה מגנטי שעומד להיפתח ולהיסגר בתדירות גבוהה, כתב הגרש"ז אויערבאך זצ"ל במכתבו ל'חזון איש'.³² ה'חזון איש'³³ חלק על דבריו וסובר ש'מתקן מנא' הוא יצירת כלי, ואפילו אם הפעולה מתבצעת כמה פעמים ביום, ואפילו בדבר שהרגילות בכך, אם עשה כן בשבת חייב משום 'מתקן מנא'. ה'מנחת שלמה' לא הביא ראיה לדבריו שבדבר העומד להתבצע בתדירות גבוהה אין גדר של דבר חדש ואין זה 'מוליד', אלא הוא משווה דין זה לדין מיטה וכוס של פרקים. אבל כבר כתב הפרי מגדים³⁴ שאין להשוות בין מגנט לכוס של פרקים. בזה האחרון לא מתחדש איזה כוח במיטה ובכוס, אלא מסדרים מחדש את חלקי הכוס והמיטה. אבל בנידון דידן לא היה מגנט וכעת אדם יוצר מגנט, וא"כ זהו דבר חדש וחכמים גזרו בכך משום 'מוליד'.

31. מנחת שלמה, ח"א סי' ט (עמ' עג, הוצאת שער זיו תשמ"ו, ד"ה ועדיין צ"ע).

32. מאורי אש, הוצ' אוצרות שלמה, תש"ע, ח"ב עמ' תקכג.

33. חזו"א, מובא במאורי אש שם וכן חזו"א, או"ח סי' נ אות ט.

34. פרי מגדים, או"ח סי' שח ס"ק עח.

נראה שיש להוסיף שעל פי דברי ה'מנחת שלמה' האיסור לתת כוס מבושמת כדי לבשם את הבגדים שייך רק בבגד שלא מיועד לכך, אבל אם היה בגד (מטפחת וכדו') המיועדת לכך שיתנו עליה ריח מידי פעם בשבת, הדבר מותר, וזה תימה, שאם כן מדוע הרמ"א³⁵ הביא את איסור בישום הבגדים ולא חילק בין בגד שדרכו להתבשם ובגד שאין דרכו להתבשם? כמו כן יש לשאול מלשון ה'פרי מגדים', שכתב:

ואפשר דלא דמי (מתיחת שעון) למטה רפויה וכדו' שזה אין כלי כלל בלא המשכה והווה כמכה בפטיש...

לא משמע מדבריו כפי שכתב ה'מנחת שלמה' שהדין הוא אם הכלי יפסיק את פעולתו או לא, אלא שעצם עשיית הכלי הוא האיסור. גם מדברי ה'חיי אדם' נראה שעצם העשייה הוא הבעיה ולא קיום המעשה. ויש להוסיף שאפילו ה'גינת ורדים'³⁶, שהקל ברחיצת גופו במי בשמים מכיוון שאינו מתקיים, כתב שהעיקר הוא שאינו מתכוון לתת ריח. אבל אם מתכוון לתת ריח, אזי הדבר אסור אפילו בבגד המיוחד לכך. כמו כן התיר ה'גינת ורדים' לתת מי בשמים רק על גופו, מפני שאין איסור של מוליד ריח בגופו, אבל משמע שבבגד לא היה מתיר אפילו שלא מתקיים לזמן. מכאן שאפילו שהדבר זמני, אם תם הריח הראשון אסור לתת בו ריח נוסף. אמנם לדבריו אם נשאר מעט ריח בבגד, מותר להוסיף ריח.³⁷

אף שה'מנחת שלמה' נטה לסברה שבדבר העומד לכך אין איסור של 'מתקן מנא' ומוליד, מכל מקום להלכה למעשה סייג את דבריו וכתב³⁸ שאין להתיר אלא במקום צורך גדול, וזו לשונו:

נתבאר לפי זה דלענ"ד נראה דבכה"ג דלא עשה כלל שום הדלקה או כיבוי כי אם מחבר רק את הטלפון עם הזרם אין לאסור בשבת וי"ט לא משום מכה בפטיש ולא משום מוליד. אך חושבני שהמון העם אינו יודע כלל להבחין בכך ויכול לטעות ע"י זה לומר שמותר גם להדליק ולכבות את החשמל בשבת, ולכן אף לדין אין להתיר דבר זה כי אם במקום צורך גדול.

נראה שאמנם לשיטתו אין בדבר זה משום 'מוליד', אבל אין להתיר אלא לצורך גדול, מחשש שאנשים יתירו לעצמם דברים אסורים. לפי סברת ה'מנחת שלמה' מותרת מתיחת קפיץ במשחקי ילדים, מכיוון שזו פעולה שאינה קבועה ואין בה 'מתקן מנא'. ואכן כתב ב'מנחת שלמה'³⁹ שדבר זה מותר כפי שמותרת כל פעולת קפיץ, אבל בספר

35. רמ"א, או"ח סי' תקיא סעי' ד.

36. גינת ורדים, או"ח כלל ג אות טז.

37. עיין ציץ אליעזר, ח"ו סי' ו אות יא-טו, שדחה דברי המהרש"ם ושבייתת השבת, כללי מלאכות שבת, מלאכה שאינה צריכה לקיום אות ג, הסוברים שיש איסור מוליד אפילו בשעה קצרה ביותר, בגלל דברי ה'גינת ורדים', אולם ב'גינת ורדים' נראה שהתיר שם משום שאינו מתכוון לתת ריח, והתיר רק על גופו, אבל במתכוון לתת ריח בבגד או חפץ אסור, אפילו אם הריח אינו מתקיים.

38. מנחת שלמה, ח"א סי' ט, עמ' עד ד"ה נתבאר.

39. מנחת שלמה, ח"א סי' ט שם, עמ' עא ד"ה ברם.

'שמירת שבת'⁴⁰ כתב רק שלא למחות בידי ילדים שעושים כן, אבל למבוגרים לא התירו מתיחת קפיץ. נראה שחשש לדעת ה'פרי מגדים', ה'חיי אדם', ה'בית יצחק', ה'חזון איש' ועוד פוסקים, וכאמור לא כתב את היתרו אלא לצורך גדול בלבד.

ו. קורא כרטיסים

עד כאן דנו לגבי פתיחת השדה המגנטי ואם יש להתירו בשבת, והעלינו לאסור גם ללא הדיון בכרטיס המגנטי, שהוא אמנם עובד באמצעות זרמים חשמליים נמוכים, אבל לדעת ה'חזון איש' יש בכך איסור תורה של בונה.⁴¹ כמו כן יש תשדורת בין הבסיס של קורא הכרטיסים ובין הכרטיס המגנטי, יש רישום של פעולה זו במחשב ונוצר בו קובץ חדש (איסור בונה קובץ). כמו כן נדלקות ונכבות נורות (לד). לאור מה שכתבנו, נראה שהדבר אסור גם ללא פעולות חשמליות, אבל כשיש פעולות חשמליות נוספות בוודאי אין להתיר, אלא לצורך גדול ו/ או על ידי שאינו יהודי.

סיכום

- א. מתיחת שעון והפעלתו בשבת אסורה לחלק מהפוסקים מדין תורה ולחלק מאיסור דרבנן.
- ב. שעון שפועל – אפשר למותחו בשבת.
- ג. קפיץ שאיננו יוצר דבר חדש, אפשר לכווצו ולשחררו בשבת (כגון קפיץ שבדלת).
- ד. כלי שהוא מוכן אלא שצריך עוד חלקים סביבו (מיטה וכוס של פרקים), אפשר לחברו כשאינן צורך בתקיעת החלקים בחוזקה האחד בתוך האחר.
- ה. נחלקו אם מותר לטבול כלים בשבת, שאין זה שינוי בחפץ עצמו אלא הסרת מונע.
- ו. אסור ליצור ולבטל מגנט בשבת כדין מכשיר כלי לפעולתו. איסור זה הוא מדרבנן.
- ז. מכשיר שלא מתחדש בו דבר ועומד לפעולה מסוימת בתדירות גבוהה (כגון: מתיחת צעצועי ילדים והפעלתם, ללא אור וקול), אסור להפעילו; ויש מתירים לצורך גדול. אבל אין צורך למחות אם קטן עושה זאת. אפשר להשתמש בתוצאת מעשהו של קטן או של שאינו יהודי.
- ח. יש לאסור בשבת יצירת שדות מגנטיים ושחרורם לפתיחת דלתות, ובוודאי אם פעולה זו נעשית באמצעים אלקטרוניים.

40. שמירת שבת כהלכתא, פרק טו אות יד.

41. עיין סיכום המחלוקות באנציקלופדיה תלמודית, ערך חשמל, עמ' קסג-קעד.